

Jan Scotus Eriugena, *Perifyseon I*: Příroda nestvořená tvořící

Pojem theofanie

Perifyseon I, 154–191 (CCL 161, 8–9): „A.: ... kdyby mne neznepokojovalo to, co ... zjevně řekl Augustin ve svém *Hexaemeronu*, totiž že andělská přirozenost ... nahlížela **primordiální příčiny**, tj. **počáteční vzory**, které Řekové nazývají ΠΡΩΤΟΤΥΠΑ, nejprve v Bohu, potom v sobě samé, a nakonec i sama stvořená jsoucna v jejich účincích...

N.: To Tě nemusí znepokojoovat, ale uvažuj pozorněji o tom, co bylo řečeno. Jestliže totiž řekneme, že andělé poznávali počáteční příčiny věcí, jak jsou ustaveny v Bohu, bude se zdát, že odporujeme apoštolovi, který tvrdí, že Bůh sám i příčiny všeho v něm, jež nejsou nic jiného než on sám, převyšují vše, co je předmětem vypovídání a myšlení ... A je-li příčina všeho vzdálená od všeho, co sama stvořila, ... pak jsou i **racionální formy všech věcí**, které v ní věčně a nezměnitelně spočívají, veskrze vzdáleny ode všech věcí, jejichž racionálními formami jsou. V andělských intelektch však jsou přítomny jakési **theofanie** těchto racionálních forem, tj. jakési božské **manifestace**, které jsou přístupné intelektivně nahlížející bytosti, nikoli **racionální formy** samé, tj. **počáteční vzory věcí** ... Není tedy třeba se znepokojoovat tím, co jsme řekli, že andělé poznávají příčiny nižších stvořených věcí nejprve v Bohu, a poté v sobě samých. V Písmu se totiž nenazývá Bohem pouze sama **Boží podstata/bytnost**, ale často se zde Bohem označuje také tento způsob, jímž se ukazuje intelektivně nahlížejícím a rozumovým bytostem podle jejich způsobnosti. Tento způsob Řekové obvykle nazývají **theofanií**, tj. Boží **manifestací**.“

A. ...nisi me ... turbaret quod a sancto Augustino in exaemero suo dictum videtur, hoc est, angelicam naturam ... **primordiales causas**, hoc est **principalia exempla** quae graeci ΠΡΩΤΟΤΥΠΑ nominant, prius in deo considerasse, deinde in seipsa, deinde ipsas creaturas in effectibus suis...

N. Nec illud te movere oportet, sed intentius ea quae dicta sunt considera. Si enim angelos principales rerum causas in Deo constitutas cognovisse dixerimus, Apostolo resistere videbimur, qui super omne quod dicitur et intelligitur ipsum Deum et causas omnium in eo, quae non aliud sunt praeter quod ipse est, affirmat esse ... At si causa omnium ab omnibus quae ab ea creata sunt remota est, absque ulla dubitatione **rationes omnium rerum**, quae aeternaliter et incommutabiliter in ea sunt, ab omnibus quorum rationes sunt penitus remotae sunt. In angelicis vero intellectibus earum rationum **theophanias** quasdam esse, hoc est comprehensibiles intellectuali naturae quasdam divinas **apparitiones**, non autem ipsas **rationes**, id est **principalia exempla** ... Non ergo nos moveat quod diximus quia angeli et primum in deo, deinde in seipsis inferioris creaturae causas vident. Non enim **essentia divina** deus solummodo dicitur, sed etiam modus ille, quo se quodammodo intellectuali et rationali creaturae prout est capacitas uniuscuiusque ostendit, deus saepe a santa scriptura vocitatur. Qui modus a graecis **theophania** (hoc est dei **apparitio**) solet appellari.

Perifyseon I, 296–319 (CCL 161, 13–14): „N. Říká totiž (sc. Maximos), že **theofanie** nepovstává z ničeho jiného než z Boha samého, a sice **sestoupením** Božího Slova, tj. jednorozeného Syna, který je moudrostí Otce, jakoby dolů směrem k lidské přirozenosti, která jím byla stvořena a očištěna, a **povýšením** lidské přirozenosti vzhůru směrem ke zmíněnému Slovu skrze božskou lásku. Sestoupením nemyslím ono sestoupení, které se již stalo skrze vtělení, nýbrž to, k němuž dochází skrze **theiosis**, tj. **zbožštění** stvoření. Theofanie tedy vzniká z moudrosti samé sestoupením k lidské přirozenosti prostřednictvím milosti a povýšením této přirozenosti k moudrosti samé prostřednictvím lásky ... Nakolik totiž, jak říká

Maximos, lidský intelekt **vystupuje skrze lásku**, natolik Boží moudrost **sestupuje skrze milosrdenství** ...

A.: Theofanie tedy vznikají z Boha v andělské a lidské přirozenosti, která je osvětlená, očištěná a završená, **prostřednictvím milosti sestoupením božské moudrosti a vystoupením lidského myšlení**...

Ait enim (sc. Maximus) **theophaniam** effici non aliunde nisi ex deo, fieri vero ex **condescensione** divini verbi, hoc est unigeniti filii, qui est sapientia patris, veluti deorsum versus ad humanam naturam a se conditam atque purgatam, et **exaltatione** sursum versus humanae naturae ad praedictum verbum per divinum amorem. Condescensionem hic dico non eam quae iam facta est per incarnationem, sed eam quae fit per **theosin** (id est per **deificationem**) creaturae. Ex ipsa igitur sapientiae dei condescensione ad humanam naturam per gratiam et exaltatione eiusdem naturae ad ipsam sapientiam per dilectionem fit theophania ... In quantum enim, ut ait Maximus, humanus intellectus **ascendit per caritatem**, in tantum divina sapientia **descendit per misericordiam**...

A.: Ex Deo itaque theophaniae in natura angelica atque humana illuminata, purgata, perfecta **per gratiam fiunt ex descensione divinae sapientiae et ascensione humanae intelligentiae**...

Perifyseon I, 331–347 (CCL 161, 14–15): N.: Podobně jako se vzduch osvětlený sluncem nezdá být ničím jiným než světlem, nikoli proto, že by ztratil svou přirozenost, ale proto, že v něm světlo převládá, takže je sám považován za světlo, tak se o lidské přirozenosti spojené s Bohem říká, že je ve všem Bohem, nikoli proto, že by přestala být touto přirozeností, ale proto, že přijímá účast na božství, takže se zdá, že je v ní Bůh sám ... A proto pochop, že **božská podstata/esence je sice o sobě nepochopitelná, zjevuje se však podivuhodným způsobem, je-li spojena s myslící stvořenou bytostí**, takže se sama, totiž božská podstata, zjevuje pouze v ní, totiž v myslící stvořené bytosti. Její nevýslovná vznešenost totiž převyšuje veškerou přirozenost, která na ní má účast, takže ve všem, co je nadáno myšlením, se sice neobjevuje nic jiného nežli ona, avšak sama v sobě se žádným způsobem nestává zjevnou...

N.: Sicut enim aer a sole illuminatus nihil aliud videtur esse nisi lux, non quia sui naturam perdat, sed quia lux in eo praevaleret ut id ipsum lucis esse aestimetur, sic humana natura deo adiuncta Deus per omnia dicitur esse, non quod desinat esse natura, sed quod divinitatis participationem accipiat ut solus in ea deus esse videatur ... Ac per hoc intellige **divinam essentiam per se incomprehensibilem esse, adiunctam vero intellectuali creaturae mirabili modo apparere** ita ut ipsa, divina dico essentia, sola in ea, creatura intellectuali videlicet appareat. Ipsius enim ineffabilis excellentia omnem naturam sui participem superat ut nihil aliud in omnibus praeter ipsam intelligentibus occurrat, dum per seipsam, ut diximus, nullo modo appareat...

Bůh jakožto tvořící příroda: Bůh tvoří sám sebe ve svém stvoření

Perifyseon I, 402–409 (CCL 161, 16–17): „N: První diferencí z výše zmíněných rozdělení přírody je ... tvořící a nestvořená. A to plným právem: neboť takovýto druh přírody se správně vypovídá pouze o Bohu, který sám vše tvoří a zároveň je nahlížen jako **ANAPXOC** (tj. **bez počátku**) protože je sám počáteční příčinou všeho, co je učiněno z něj a skrze něj. A proto je také cílem všeho, co je z něj; všechno po něm totiž touží. Je tedy **počátkem, středem i cílem**.“

N.: Praedictarum itaque naturae divisionum prima differentia ... in eam quae creat et non creatur. Nec immerito, quia talis naturae species de deo solo recte praedicatur, qui solus omnia creans **ANAPXOC** (hoc est **sine principio**) intelligitur esse, quia principalis causa omnium quae ex ipso et per ipsum facta sunt solus est. Ac per hoc et omnium quae ex se sunt finis est; ipsum enim omnia appetunt. Est igitur **principium et medium et finis**.

Perifyseon I, 430–493 (CCL 161, 17–20): „Domnívám se, že nejprve je třeba uvažovat o tom jménu, které je ve svatém Písmu nejčastěji užívané, tj. ‚Bůh‘ ... Sám totiž **běží** do všeho a nijak se nezastavuje, ale tím, jak běží, vše naplňuje ... A přece se žádným způsobem nepohybuje. Neboť o Bohu se nejpravdivěji vypovídá, že se nachází **v nehybném pohybu a pohyblivém klidu**. Bůh spočívá nezměnitelně sám v sobě, ale zároveň **se pohybuje skrze všechno, takže je zároveň tím, co má díky němu svou svébytnou existenci**. Vše totiž vzniká skrze jeho pohyb ... Bůh se nepohybuje mimo sebe, ale od sebe, v sobě a k sobě samému. Nesmíme se totiž domnívat, že je v něm jiný pohyb kromě **tíhnutí vůle**, již chce, aby vše vzniklo, stejně jako jeho klid nelze chápat jako klid, který nastává po pohybu, nýbrž jako nezměnitelný úmysl jeho vůle, jímž vymezuje všechny věci, aby zůstávaly v nezměnitelné stálosti svých racionálních forem ... O Bohu se tedy říká, že **je běžící, nikoli proto, že běží mimo sebe, ... ale proto, že nechává všechno běžet z neexistujícího do existence** ... pohybem Boží přirozenosti se nemá rozumět nic jiného než úmysl jeho vůle konstituovat vše, co má být stvořeno“

Primum itaque ... de ipso nomine quod in sancta scriptura usitatissimum est, quod est deus, considerandum arbitror ... Ipse enim in omnia **currit** et nullo modo stat sed omnia currendo implet ... Attamen nullo modo movetur. De deo siquidem verissime dicitur **motus stabilis et status mobilis**. Stat enim in seipso incommutabiliter nunquam naturalem suam stabilitatem deserens, **movet autem se ipsum per omnia ut sint ea quae a se essentialiter subsistunt**. Motu enim ipsius omnia fiunt ... Deum moveri non extra se dixi, sed a se ipso in se ipso ad se ipsum. Non enim alium motum in eo oportet credi praeter suae **voluntatis appetitum**, quo vult omnia fieri, sicut status eius non quasi post motum stet sed eiusdem suae voluntatis incommutabile propositum intelligitur, quo omnia in incommutabili rationum suarum stabilitate permanere diffinit... Deus ergo **currere dicitur** non quia extra se currat ..., sed quia **omnia currere facit ex non existentibus in existentia** ... motus divinae naturae nihil aliud intelligendum praeter divinae voluntatis propositum ad ea condenda quae facienda sunt.

Perifyseon I, 493–557 (CCL 161, 20–22): „O této Boží přirozenosti, která není ničím jiným než **Boží vůlí**, se tedy říká, že se děje ve všem. V Bohu totiž není něco jiného ‚**chtít**‘ a ‚**být**‘, ale chtít je v případě tvoření všeho, co se Bůh rozhodl stvořit, jedno a totéž co být ... Tvoří tedy vše, u čeho působí, aby z ničeho bylo, vše, co přivádí z nebytí do bytí; **je však tvořena** (sc. Boží vůle totožná s Boží přirozeností), protože není nic, co by bytostně bylo, kromě ní samé, **je totiž sama podstatou/bytností všeho**. Neboť ... vše, o čem se říká, že existuje, neexistuje samo v sobě, ale participací na vpravdě existující přirozenosti ... sama Boží přirozenost, ačkoli tvoří všechno a nemůže být ničím stvořena, **je podivuhodným způsobem tvořena ve všem**, co od ní pochází ...tak se o Boží podstatě/bytnosti, která sama o sobě převyšuje každý intelekt, správně říká, že **je sama tvořená v tom, co je od ní, skrze ni, v ní a k ní tvořeno**, takže ji ti, kdo ji správným způsobem zkoumají, poznávají ve stvořených jsoucních, a to buď intelektem, pokud jde o inteligibilní jsoucna, nebo smysly, pokud jde o smyslově vnímatelná jsoucna ...

Když se tedy o ní říká, že tvoří samu sebe, správně se tím nerozumí nic jiného, než že konstituuje přirozenost věcí. Neboť **její tvoření sebe samé, tj. její manifestace v něčem jiném, je ve skutečnosti konstitucí všeho, co existuje.**“

Fieri ergo dicitur in omnibus divina natura, quae nihil aliud est nisi **divina voluntas**. Non enim aliud in ea est **esse** et **velle**, sed unum idemque est velle et esse in condendis omnibus quae facienda visa sunt ... Creat igitur omnia quae de nihilo adducit ut sint ex non esse in esse; **creatur** autem quia nihil essentialiter est praeter ipsam, **est enim omnium essentia**. Nam ... omne quod dicitur existere non in se ipso existit sed participatione vere existentis naturae existit... quomodo ipsa, dum omnia creat et a nullo creari nesciat, **in omnibus quae ab ea sunt mirabili modo creatur** ... ita divina essentia, quae per se subsistens omnem superat intellectum, **in his quae a se et per se et in se et ad se facta sunt recte dicitur creari**, ut in eis sive intellectu si solummodo intelligibilia sunt sive sensu si sensibilia sint, ab his qui eam recto studio inquirunt cognoscatur...

Nam cum dicitur se ipsam creare, nil aliud recte intelligitur nisi naturas rerum condere. **Ipsius nanque creatio, hoc est in aliquo manifestatio, omnium existentium profecto est substitutio.**

Problém poznání Boží podstaty: bytí, život, moudrost a trojiční diference

Perifyseon I, 568–578 (CCL 161, 22–23): „N.: ... přesto theologové z toho, co jest, správně usoudili, že [Boží přirozenost] sama **jest**; z rozdělení toho, co jest, na podstaty, rody, druhy, diference a jednotliviny, že **je moudrá**; z ustáleného pohybu a pohyblivého klidu všech věcí, že **žije**. Toutéž rozumovou úvahou velmi správně zjistili, že příčina všeho **existuje ve třech hypostasích**. Neboť, jak jsme řekli, ze jsoucnosti toho, co jest, chápeme, že jest, z podivuhodného řádu věcí, že je moudrá, z pohybu jsme zjistili, že je životem. Příčina a tvůrkyně všeho, tedy **jest, poznává a žije**. A proto nám ti, kdo zkoumali pravdu, předali učení, podle nějž se **jsoucností rozumí Otec, moudrostí Syn a životem Duch svatý.**“

N.: ...ipsam tamen **esse** ex his quae sunt, et **sapientem esse** ex divisionibus eorum in essentias, in genera, in species differentiasque numerosque, **vivereque** eam ex motu omnium stabili et ex statu mobili recto mentis contuitu theologi scrutati sunt. Hac etiam ratione causam omnium **ter subsistentem** verissime invenerunt. Nam, ut diximus, ex essentia eorum quae sunt intelligitur esse, ex mirabili rerum ordine sapientem esse, ex motu vitam esse repertum est. **Est** igitur causa omnium creatrixque natura, et **sapit**, et **vivit**. Ac per hoc **per essentiam patrem, per sapientiam filium, per vitam spiritum sanctum intelligi** inquisitores veritatis tradiderunt.

